

Tarihli
Seri

1. KUR'AN HAFTASI

Kur'an Sempozyumu

03-05 ŞUBAT 1995

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	34967
Tasnit No:	297.1004 KUR.H

Kur'an'ın Aydınlığına Doğru

YER: 100. YIL ÇARŞISI KONFERANS SALONU ULUS / ANKARA

Fecr Yayınları : 38

TERTİP HEYETİ

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR

Dr. Mevlüt UYANIK

Dr. Ömer ÖZSOY

Osman KAYAER

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Hüseyin NAZLIAYDIN

Hayrullah TERKAN

Cengiz DEMIREL

Tuncer NAMLI

Dizgi, Mizanpaj : Fecr Yayınevi

Baskı, Cilt, Kapak Baskı: Eramat

Kapak Tasarım : İsmail AKYOL

ISBN

975-7138-01-0

1. Baskı: Eylül'95

Fecr Yayınevi

Izmir Cad. 33 / 12 Kızılay / ANKARA

Tel: 418 19 23

2. Tebliğci

Selahattin POLAT*

ESBAB-I NÜZUL ÜZERİNE

Saygıdeğer bilim adamları ve dinleyiciler.

Tebliğimde esbab-ı nüzulden ne anlamamız gerektiği üzerinde durmak istiyorum. Esbabı nüzul tek tek Kur'an ayetlerinin hangi olaylar üzerine indiğini tesbit eden bir ilim midir? İlk bakışta bu soruya evet cevabı verileceği düşünülebilir. O zaman şu soruyu sormak gerekir: Tek tek ayetlerin sebebi nüzulünü bilmek Kur'an'ı Kerim'i gerçek manasıyla ve bütünlüğü içinde anlamamız için yeterli midir? Biz tek tek bütün ayetlerin sebebi nüzulleri bilinse bile, yine de Kur'an'ın bütünlüğü içinde anlaşılamayacağı kanaatindeyiz. Çünkü Kur'an ayetlerinin tertibine göre verilen esbabı nüzul rivayetleri tek başına bize Kur'an'ın indiği ortamın tam bir tablosunu sunmaz. Kaldı ki, bütün ayetlerin sebebi nüzulu de belli değildir. İlgili literatürde sebebi nüzulü zikredilen ayet sayısı beşyüz civarındadır.⁽¹⁾ Bir sebep dolayısıyla birkaç ayet nazil olduğunu düşünsek bile bu sayı yine de yetersizdir.

Burada şöyle bir itiraz ileri sürülebilir. Kur'an'ı anlamak için tek tek herbir ayetinin sebebi nüzulünün bilinmesine gerek yoktur. Bir ayeti anlayabiliyorsak sebebi nüzul bilgisine ihtiyaç yoktur. Anlaşılmayan ayetler için sebebi nüzul bilgisi gereklidir. Nitekim bu kanaat, esbabı nüzul hakkında yapılmış olan ve yakında neşredilen bir doktora tezinde "Esbab-ı nüzule yeni bir yaklaşım" başlığı altında savunulmaktadır⁽²⁾. Bu anlayış, bünyesinde birçok problem taşımaktadır: 1-Kur'an'daki her müphemlik yani kapalılık sadece sebebi nüzul bilgisine sahip olunmayıştan kaynaklanmaz. Bunun pek çok sebebi olabilir. 2- Anlayıp anlamama kişilere göre değişen izafi bir olaydır. Böyle subjektif bir ölçü, sebep-i nüzulün nerede gerekli, nerede gereksiz olduğunun kıstası olamaz. 3- Kişi yanlış anladığı halde doğru anladığı zannıyla sebep-i nüzule başvurma ihtiyacı hissetmeyebilir. Nitekim ilgili literatür ve tefsirler sebep-i nüzulü bilinmediği için

* Prof. Dr., Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi

maksadı hilafına anlaşılan ayet örnekleriyle doludur. 4- Muktezay-ı halinden yani bağlamından ayrı düşünülduğünde bile her sözün gramatik bir anlamı mevcuttur. Bunu gerçek anlamla karıştırmamak lazımdır. Mesela "Dilediğini yapabilirsin" sözü gramatik olarak izin ifade eder. Fakat bu söz tehdit bağlamında söylenmişse tam tersine yasak ifade eder. Bazen bu bağlam, sözün gelişinden anlaşılabilir. Bir sözün kim tarafından, kime, nerede, ne zaman, niçin söylendiğini bilmeye ihtiyaç vardır.

Özetle söylemek gerekirse anlaşılmayan yerlerde sebab-i nüzule başvururuz demek çözüm değildir.

Bu durumda herhangi bir şarta bağlanmaksızın esbab-ı nüzul bilgisinin Kur'an'ın tamamı için gerekli olduğunu kabul etmek durumundayız. Elimizdeki rivayetler, bütün ayetlerin sebab-i nüzulünü vermediğine göre boşlukları doldurmamız gerekiyor. Tabi ki bu boşluklar spekülasyonlarla veya tahmini senaryolar geliştirerek doldurulmayacaktır. Sebab-i nüzul ve tefsir literatürü dışındaki her türlü kaynaktan elde edilen veriler, tenkitçi ve terkipçi tarihçilik metoduyla ele alınıp yeniden değerlendirilecektir. Bu metottan ne kastedildiğine ileride temas edeceğiz. Burada şunu belirtelim ki, esbab-ı nüzul literatürü dışındaki kaynaklardan yararlanma zarureti sadece bu rivayetlerin yetersizliğinden kaynaklanmıyor. Asıl problem, bu rivayetlerin, tek tek ayetlerin esbab-ı nüzulünü bildirmeyi amaçlamasındadır. Farzedelim ki her ayet hakkında mevsuk esbab-ı nüzul rivayetlerine sahibiz. Yine de bunlar bize Kur'an'ın indiği ortamın tam bir tablosunu vermezdi. Çünkü esbab-ı nüzul hakkındaki geleneksel yaklaşım bize o dönemin böyle bir tablosunu sunmayı esas almıyor.

Peki bu parçacı, geleneksel yaklaşım nasıl oluştu ve ne zaman başladı? Ashab, Kur'an'ın indiği ortamda yaşadıkları için tablonun bütünü her zaman görebiliyorlardı. Kur'an'ın inmesiyle gerçekleşen makro ve mikro plandaki hadisatı adım adım takip edebiliyorlardı. Bi'setin başlangıcından Hz. Peygamber'in irtihaline kadar Kur'an'ın nüzulünü takip eden bir sahabe için, ayetlerin nüzulüne sebep olan olaylar münferid ve bütünden kopuk değil, Kur'an'ın arka planını teşkil eden tablonun parçası durumundaydılar. O dönemde yaşamayan birisi için bu tablonun bütünü yakalamak özel mesai sarfetmeksizin kolay değil, hatta mümkün değildir. Daha sonraki nesiller için Kur'an, yaşanan hayatın seyri içerisinde tamamlanan bir kitap değil, elde tutulan bir metin idi. "Leyse'l- Haberuke'l -İyan: Haber bizzat görmek veya olayın içinde olmak gibi değildir" sözünün ifade ettiği gibi, o dönemi yaşamayan birisinin haberle elde ettiği bilgi parça

parça olacak, bunları terkip edip bütüne gitmek özel gayret gerektirecektir. Elindeki bir metni okuyan bir kişinin tabii temayülü, birinci planda o metni metin olarak anlamak olacaktır. Bir metni, arkaplanı içerisinde okumak özel bir bakış açısını gerektirir. Kur'an'ın indiği ortamda yaşamayan daha sonraki neslin, ellerindeki metnin anlamadıkları kısımları için müracaat kaynağı sahabe idi. Böylece tabii bir şekilde rivayet tefsiri doğdu. İlk dönemlerde Kur'an'a rivayetlerden bağımsız bir şekilde anlam vermek tepki görüyordu. Önceleri bu tepki Kur'an'ın arka planını bilenlere başvurmayı sağlama açısından olumlu görülebilirdi. Ama tarihi süreç, dirayet tefsirini doğurdu. Kur'an'ın canlı şahitleri dünyadan ayrıldı. Yeni anlama problemleri çıktığında artık müracaat kaynağı canlı şahitler değil kitaplar oldu. Bu durum insanları daha fazla metne yöneltti. Asr-ı Saadetin bütünlük arzeden tablosundan gittikçe uzaklaşıldı. Sahabe, Kur'an'ın anlamını da bir sonraki nesle aktarma misyonunu taşıyorlardı. Dolayısıyla tefsir sadedinde esbab-ı nüzulü de naklediyorlardı. Esbab-ı nüzul ilmi de böylece oluşmaya ve gelişmeye başlamış oldu.

İslam tarihçileri de rivayet derleme usulüyle tarih yazıyorlar, olayları kronolojik veya konularına göre hikaye ediyorlardı. Dolayısıyla İslam tarihçilerinden de Asr-ı Saadetin tam bir tablosunu çıkarmaları beklenemezdi. Zaten tenkitçi ve terkipçi tarihçiliğin dünyadaki mazisi bir iki asırdır. Daha önceleri dünyanın hiçbir yerinde bugünkü manada bir tarih anlayışı yoktu. Bu gün de İslam tarihçiliğinin, modern tarihçiliğin geldiği seviye ile kıyaslandığında iyi bir yerde olduğu söylenemez.

Bütün bu anlatılanlar, esbab-ı nüzul hakkındaki bakış açısının niçin bütünlükten uzak ve parçacı bir şekilde devam ettiği hakkında bazı ipuçları verebilir diye düşünüyorum.

Esbab-ı nüzul hakkındaki bu mütala ve tekliflerimiz karşısında bazı endişeler ileri sürülebilir: 14 asırdır böyle bir anlayışa niçin ihtiyaç duyulmadı. Şimdiye kadar problem yoktu da, şimdi neden ortaya çıktı? Acaba sun'i problemler mi üretiyoruz? Böyle bir esbab-ı nüzul anlayışı Kur'an'ın yorumu konusunda metinden iyice uzaklaşan, sınır tanımayan serbest ve indi yorumlara yol açmaz mı? Tarihte yaşadığımız kötü bir tecrübe olan Batınî Tefsirden ibret almamız gerekmez mi? Modern tarihçiliğin yöntemlerine ne ölçüde güvenebiliriz? Hadis tenkitçiliği konusunda çok başarılı ve zengin bir tarihi tecrübemiz varken ve esbab-ı nüzul rivayetlerini hadis usulu kurallarına göre tenkit etmek dururken niçin başka arayışlara giriyoruz? Bu ve benzeri sorular çoğaltılabilir. Ama bütün

bu endişeler tarihi uygulamaları ve geleneği yüceltmek; her yeni arayış, teklif ve teşebbüsün dine zarar gelebilir endişesiyle karşısında olmak gibi iki temel muhafazakar tavra indirgenebilir. Bu tavırlarla polemige girmenin yeri burası değildir. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki bu tavır müslümanların; insanlığın müşterek birikim, kazanım ve tecrübelerinden mahrum kalıp dünyadan tecrid edilmelerine yolaçacaktır. Bu asrın gelişmelerine uygun tavrı geçmişten bekleyemeyiz. Her dönem kendi şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Biz geçmişin ilmi mirasımızı inkar ediyor veya hafife alıyor değiliz . Bugünkü ilmi kazanımlardan da istifade ederek geliştirmeyi ve günümüze intibak ettirmeyi gerekli görüyoruz. Yukarıdaki muhtemel endişelerden üzerinde en çok durulması gerekeni, Kur'an'ı arkaplanına göre anlamamanın, metnin ihmal edilmesine yolaçabileceğidir. Böyle bir endişeye ben de katılıyorum. Fakat Kur'an'ı, arkaplanı içerisinde anlamamanın doğrudan doğruya mutlaka böyle bir netice vereceğine inanmıyorum. Böyle bir olumsuz sonuç, Kur'an'ı, Asr-ı Saadetdeki tablonun içerisinde yerleştirmekten değil, bundan ne netice çıkıracakız merhalesindeki hatalı faaliyetlerden doğabilir. Yani problem istinbat problemi olacaktır. Bu problem, bu tebliğde teklif ettiğim pratik çalışmadan sonra gündeme gelecek bir tefsir metodolojisi problemidir ve benim konumun dışındadır. Tefsir mütehasısları şimdiden teorik olarak bu problemin çözümü konusunda tartışabilirler. Veyahut da gündeme gelince konuşuruz diyebilirler. İlerde böyle bir problem ortaya çıkabilir diye, Kur'an'ın arka planı hakkında araştırmalar yapmaktan vaz mı geçelim?

Burada asıl sorulması gereken soru şudur: Kur'an'ın arkaplanını bütün bir tablo olarak ortaya koymanın gerekli olduğuna inanıyor muyuz, inanmıyor muyuz? İnanmıyorsak konuşacak bir şey yok. İnanıyorsak buyurun tarihe bakalım. Daha önce bu yapılmışsa ortaya çıkaralım. Yapılmamışsa gelin bunun nasıl yapılacağını konuşalım ve bir an önce uygulamaya koyalım.

Söz buraya gelmişken bir hususa daha dikkat çekmek istiyorum. Son zamanlarda üzerinde konuşulmaya başlanan konulu tefsir hareketinin gelişmesi de, Kur'an'ın arkaplanı bir bütün olarak ortaya konmadıkça mümkün olmayacaktır. Klasik tefsir tarzında, Kur'an baştan sona doğru sıraya göre tefsir edilirken yeri geldikçe ayetlerin sebep-i nüzulünü belirtmek yeterli oluyordu. Sebeb-i Nüzulü tek tek ayetlerle bağlantılı olarak düşünme anlayışı klasik tefsir metodunun bir sonucu idi. Kur'an'ın bir bütün olarak ele alınması zorunludur. Konulu tefsir belli bir sistematik içerisinde konu başlıkları tesbit edip ayetleri

bunların altında biraraya getirerek tefsir çalışmak değildir. Kur'an'dan; temel ilkelerden daha tali meselelere doğru tutarlı istihrac ve istinbatlar yapma ameliyesidir. En azından ben böyle olması gerektiği kanatindeyim. Kur'an'ın indiği topluma 23 senede meydana getirdiği makro ve mikro plandaki inkılabı adım adım izlemeden, amaca ulaşmak için hangi araçları kullandığını tesbit etmeden, Kur'an'ı bütün zaman ve mekanlara konuşturmanın tam anlamıyla mümkün olamayacağını düşünüyorum. Kur'an'ın metin olarak pek çok ayeti tek tek de olsa evrensel mesajlar veriyor. Belki arka planı bilinmese de Kur'an, tarihte olduğu gibi günümüzde de insanlığa hidayet rehberi olacaktır. Ama gayrimüslimlerle ilişkilere dair ikiyüz civarında ayette olduğu gibi pek çok ayet arkaplanı bilinmeden anlaşılır. Kur'an bir bütün olduğundan; tek bir ayetini bile anlamamız, Asr-ı Saadet tarihini bir bütün olarak bilmeyi gerektiriyorsa, bu mesaiden kaçınamayız. Kaldı ki, Kur'an'ın en iyi fiili tefsiri Hz.Peygamber'in önderliğinde Asr-ı Saadette yapılmıştır diyorsak, bu dönemin panoramasını bütün detaylarıyla bilmeliyiz.

Kur'an'ın indiği ortamı bütün bir tablo, eksiksiz bir fotoğraf olarak ortaya çıkarmaktan neyi kastedtiğimize biraz daha açıklık getirebilmek için şöyle bir tasavvurda bulunabiliriz. Diyelim ki tamamen tenkidden geçirilmiş sağlam belgelere dayanan mütehassıslarca senaryosu yazılan uzun bir Kur'an'ın iniş belgeseli mahiyetinde bir film yapmak istiyoruz. Film boyunca Kur'an'ın 6 bin küsur ayeti zaman , mekan ve olaylar bağlamında nazil olacak ve bu filmde ayetlerin nüzulüne takaddüm eden hadisat ile nüzul devam ettikçe gelişen hadisatı izlemeyi amaçlayacağız. Mümkün olduğu ölçüde o gün yaşayan sahabiler gibi Kur'an'ı anlamaya çalışacağız. Böyle bir filmin senaryosunun yazabilmek için önce mütehassısların bir tarih kitabı yazmaları gereklidir. Ta ki bu filmde kurgusal unsurlar ve spekülatif boşluk doldurmalar en aza insin, mümkün olduğunca tarihi bir belgesel olsun. Belki ileride böyle bir film yapılabilir. Ama şu anda böyle bir filmin senaryosu yazılabilir mi? Bize göre yazılamaz. Biz işte bu senaryonun aslını teşkil edecek tarih kitabının yazılmasını öneriyoruz. Elimizdeki esbab-ı nüzul literatürü, Kur'an indiği zamanki genel durumu bir bütün halinde takip etme imkanını bize vermiyor.

Şimdi gelelim Kur'an'ın arkaplanını tespit işini kimlerin ne şekilde yapacağına. Bu projeyi değil bir kişi, bir branşın elemanları bile gerçekleştiremez. Aslında bu iş tarihçilerin işidir, ama İslam dünyasındaki tarihçiliğin şu andaki seviyesinin bu işi yapmaya müsait olup olmadığını taktirlerinize bırakıyorum.

Bu iş ilk bakışta zannedildiği kadar kolay değildir. Çünkü Kur'an'ın indiği dönemin coğrafi yapısı, siyasi yapısı, kültürü, dili, adetleri, folkloru, iktisadi durumu, diplomasisi, eğitimi, sanatı, kurumları, ahlakı, dünya görüşü, sosyal vaziyeti... bilinmelidir. Bunun için yine ilk kaynak Kur'an olmak üzere hadis, siyer, meğazi, İslam tarihi, genel tarih, edebiyat, İslami ilimler v.s. gibi yukarıda saydığımız konulardaki bilgilere ve belgelere ulaşabileceğimiz her türlü kaynaktan faydalanılacaktır. Çağdaş tarihçiliğin alt dalları incelenen her hangi bir dönemin bütün yönleriyle ortaya konulabilmesi için teşekkül etmiştir. Siyaset, iktisat, eğitim, hukuk, kültür, diplomasi, sanat, kurumlar, bilim v.s. gibi bütün insan faaliyetlerini, felsefi tabiriyle "tarihsel varlık alanının" tamamını gözönüne almayan tarih, artık bugün tarih sayılmamaktadır.

Anlatılan şekliyle Asr-ı Saadetin tarihini inşa edecek çalışmalar üç temel işlemleri gerçekleştirmek durumundadırlar:

1- Tarih ve toplum felsefesindeki tartışılan meselelerde tercihlerde bulunarak bir model ve sistem kurarak işe başlamak. Bu yapılmazsa çalışma bütün olarak systemsiz olur ve tutarsızlıklardan uzak kalmaz. Çünkü tarih ilmi, 'tarihi', bugün yeniden inşa ameliyesidir. Tarih bugüne doğru yaşanır ama geçmişe doğru yazılır. Araştırmacılar münferit çalışacaklarsa farklı modeller benimseyebilirler. Bu, ilmi akım ve modalara uyararak bir modele ve teoriye saplanıp kalma tehlikesine karşı faydalı olabilir. Ama bu Asr-ı Saadet tarihi projesi koordineli olarak bir ekip tarafından gerçekleştirilecekse o zaman tek bir model ve sistemde konsensüse varmak gerekir. Aksi halde müşterek bir çalışma yapılamaz.

2- Tenkid: Kullanılacak bütün malzeme dış ve iç tenkide tabi tutulur. İç-tenkid doğruluk tenkidi ile birlikte tefsir tenkidini (hermeneutique) de kapsmalıdır.

3- Terkid: Yani tarih kurma. Bu safhada, tenkidden geçirilen malzeme ile, benimsenen model doğrultusunda tarihi, zihinde yeniden kurma ve yazma diye kısaca özetlenebilir.

Tenkid ve terkid işlemlerinin nasıl yapılacağı konusunda detaylı bilgi edinmek için tarih usulünün klasik el kitabı sayılan Ch. V. Langlois ve Ch. Seignobos'un müştereken yazdıkları esere başvurulabilir.⁽³⁾

Tarih, çalışma alanı çok geniş ve yapılması gereken işler devasa olduğu için, işbölümüne en muhtaç ilimdir. Mesela batıda sadece tarih tenkitçiliği ile uğraşan, bu sahada ihtisaslaşmış, ömrünü bu işte tüketen ilim adamları olmuştur. Arı gibi çalışan, iğne ile kuyu kazın bir tarihçi ordusunun, dar konularda de-

rinlemesine yapacakları çalışmalar daha geniş kapsamlı tarihlerin yazılmasına zemin oluşturmaldırlar.

Bizim avantajlı olduğumuz bir husus vardır. Klasik İslami ilimler literatürü bize çok zengin bir malzeme ve tenkitçilik için veriler sunmaktadırlar.

Böyle bir proje altından kalkılamaz bulunabilir. Fakat ilahiyat fakültelerinin öncülüğünde, güçlü bir vakfın desteğiyle, veyahut bir enstitü çatısı altında koordineli bir ekip çalışması başlatılabilir. Bu hemen gerçekleştirilemezse en azından bu nihai hedefi gören ilim adamlarımız, kendi branşlarında böyle bir Asr-ı Saadet tarihi yazılmasına altyapı teşkil edecek dar kapsamlı ve derinlemesine çalışmalar yapabilir, bu mahiyette tezler yaptırabilirler.

Bu proje sadece nüzul ortamını bilip Kur'an'ı daha iyi anlama için gerekli değildir. Bunun yanında, ilahiyat fakültelerindeki bütün disiplinler, hatta sosyal bilimler böyle bir çalışmaya muhtaçtırlar. Çünkü onlar da insan faaliyetlerinden bir bölümüyle uğraşmaktadırlar. Felsefi tabiriyle "tarihsel varlık alanını" konu edinmektedirler. Hiçbir beşeri bilim, tarihi süreci gözardı ederek bugünü inceleyemez, tarihten kopamaz. Kaldı ki "İlahiyat Fakültelerindeki Temel İslam Bilimleri" bölümündeki disiplinler ağırlıklı olarak tarihle uğraşmaktadırlar. Üstelik hepsi de ayrı ayrı farklı bakış açılarıyla aynı tarihi dönemleri incelemektedirler. İlahiyatçılar, kendileri kabul etseler de etmeseler de tarihçidirler, tarihçi olmak durumundadırlar. Parantez içinde yeri geldiği için, İlahiyat Fakültelerindeki Akademik Teşkilatlanma şeması, başka bir ifade ile bölüm sistemi hakkındaki eleştirimi aktararak tebliğime son vermek istiyorum:

"Temel İslam Bilimleri" bölümü ile "İslam Tarihi ve Sanatları" bölümlerinin iki ayrı bölüm olmasını son derece yanlış görüyorum. Yukarıdaki mütealalarım çerçevesinde bu iki bölüm birleştirilmeli, anabilim dalları, tekerrür ve tedahülleri önleyecek şekilde yeniden belirlenmelidir. İslam Tarihi, Sanat Tarihi, Kurumlar Tarihi, Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi, İslam Mezhepleri Tarihi, Kelam ve İslam Düşüncesi Tarihi, Tasavvuf Tarihi, Tefsir Tarihi v.s. Bunların herbiri ya bilim dalı ya da anabilim dalı. Üstelik iki farklı bölüm arasında dağıtılmış. Bu şema ile ne bütüncü bir İslam tarihi ortaya konulabilir, ne de bu branştaki akademisyenler bütüncü bir tarih perspektifine ulaşabilirler. Bütün bu sayılanların öğrenciye ayrı ayrı ders olarak okutulduğunu düşünürseniz, artık işin vahametini hesap edin. Bölüm şemasında daha başka çarpıklıklar da mevcut. İlahiyatçıların bu iş üzerinde ciddi düşünmesini, tartışmasını, hatta bu konuda kongreler düzenlemeleri gerektiğini düşünüyorum.

Bu sempozyumda emeđi geçen herkese teŖekkür ediyor, hepimize saygılar sunuyorum.

DİPNOTLAR

- 1- Vahidi'nin "Esbab-ı Nüzul"u 600, Suyuti'nin "Lübabi'n-Nükul"u 800 ayetin sebab-i nüzulünü ihtiva etmektedir. Hasan Hanefi bir araştırmasında sebab-i nüzul rivayetlerinin sayısını 460 olarak vermektedir. Hanefi, el-Vahyu ve'l Vaki, Nedvetü'l-Islam ve'l Hadara da sunulan tebliğ, Londra-1990, s.,134.
- 2- Serinsu, A. Nedim, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün Rölü" İstanbul 1994.
- 3- Orijinal ismi "Introduction aux etudes Historiques" olan ve Fransızca yazılan bu eser Galip Ataç tarafından "Tarih Tetkiklerine Giriş" adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve 1937 de İstanbul'da Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. 2000 adet basılan bu eserin bir daha basılmamış olması tarihçiliğimiz açısından dikkat çekicidir.